

Fig. 1. S. Clare kloster («D. Claræ Coen(obi)um»). Udsnit af bykort 1593 i Georg Braun og Frans Hogenberg, *Civitates orbis terrarum*, V, Köln 1597, jfr. s. 79, fig. 8. - *St. Clare's convent*.

†S. CLARE KLOSTERKIRKE

NOTER s. 1900

25. febr. 1519 modtog enkedronning Christine en pavelig tilladelse til at oprette et kloster af S. Claras orden i Odense i en bygning («certa domo»), der tilhørte Christian II.¹ Nonnerne skulle leve under clarisernes første, strenge orden, og dronningen fik lov til både at vælge klosterets navn og selv (eller den danske konges døtre) besøge det med et lille følge.² Derimod fik hun ikke mulighed for egenhændigt sammen med nogle rådgivere at udarbejde klosterets statutter. Det måtte opføres og indrettes med en kirke, et lavt klokketårn, en klokke, sove- og spisesale, korsgang, blomster- og køkkenhave samt de nødvendige værksteder. Prioren i Knudsklosteret i Odense samt ærkedegnene i Århus og Viborg fik befaling om at lade den pavelige ordre effektuere.³ Stiftelsen af nonneklosteret i Odense gentog i hovedtræk proce-

duren fra kongeparrets oprettelse af et S. Clare kloster i København 1497 (*DK KbhBy* 6, 31-35).⁴

Ved Christian II's besøg i Odense i forbindelse med enkedronningens bisættelse udfærdigedes 27. dec. 1521 en foreløbig stadfæstelse af nonnernes adkomst til 'de jorder og grunde, som deres kloster af Guds forsynlighed og vor hjælp er bygget (på)' og som dronningen retmæssigt havde købt eller tilskiftet sig. På stedet stod den bygning, »som nw kallis drotning gardhin i Othens«. Grundens udstrækning præciseredes nøje som forløbende fra byens grav i vest til agestrædet, der løb til Munkemølle i øst, og fra åen i syd og til den gård, som hr. Knud Bertelsen, sognepræst i Pårup, nu beboer (jfr. ndf.). Dronningegården var med kongens samtykke af enkedronningen skænket til nonnerne, og brevet stadfæstede nu gaven til gen-

gæld for Clarasøstrenes forbøn for kongen og hans familie.⁵

21. sept. 1522, på apostlen og evangelisten Matæus' dag, indførtes nonnerne i klosteret.⁶ At nonnerne ejendomsret hertil imidlertid endnu ikke var fuldt retmæssigt stadfæstet, bekræftes af to omstændigheder: 15. marts 1523, umiddelbart før sin landflygtighed, valgte Christian II at pantsætte Dalum kloster til købmand og borgmester i København, Albrecht van Goch til gengæld for et kontantlån på 1000 mk. med den klausul, at købmanden skulle bygge og forbedre det førstnævnte kloster »oc Sancte clare closter mettk«. ⁷ Adkomsten til, eller rådighedsretten over, nonneklosteret er således tilsyneladende indgået som del af pantet. Og endnu tre år senere, 1526, anmodede nonnerne om et 'beskærmelses- og forvaringsbrev på de jorder, grunde og hus', som kongen havde overdraget dem i Odense. Et tilbagevendende tema var desuden deres store armod ('vi fattige piger'), som de dog forsøgte at skjule for ikke at glæde deres fjender, hvoraf 'de desværre nu havde mange'. ⁸ Endnu 1527 formidlede Clarasøstrenes skriftefader, Andries (Anders) Arzen en anmodning fra disse til Christian II.⁹ Heri bad de om, at indholdet af en kiste med kostbarheder, som mor Sigbrit havde indsamlet til de fattige, og som Arzen havde faet i forvaring, måtte deles mellem S. Clareklostrene i København og Odense.¹⁰ Nonnerne påmindede i øvrigt kongen om, at clarisserne havde været hans afdøde mors 'sønderlige og udkårne børn', og at de til stadighed anræbte Gud om, at han snart måtte komme tilbage til sit rige.

Reformationsbevægelsens gradvise fremvækst, og næppe nonnernes fattigdom, var dog antagelig baggrunden for, at Kristoffer Hvitfeldt 1532 fik kongens tilladelse til at uttage sin søster, 'som af dem kaldtes Klara' af klosteret.¹¹ Endnu 1537 betænkte nonnerne af Mogens Bille i hans testamente med både fødevarer og et psalter, som han dagligt læste i. Sidstnævnte var dog særligt tiltænkt hans søsterdatter, der endnu befandt sig i klosteret.¹²

S. Clare kloster blev således ikke opløst umiddelbart efter reformationens gennemførelse 1536, da alle nonner som fastslået i kirkeordinansen frit kunne forblive i deres klostre, så længe de respekterede den nye lære.¹³ Men det må være sket umiddelbart herefter. Således nævnedes et kongeligt reskript september 1538, at Clarasøstrene nu var 'bortrømt' og havde forladt deres kloster. Derfor blev de tilhørende gårde, huse, abild-, kål- og humlegårde overladt til residens for superintendenten og for fire andre personer (sognepræsten til S. Albani (†Gråbrødre klosterkirke), en kapellan samt en læse- og en skolemester), idet enhver af disse skulle have en residens og gård i klosteret.¹⁴ Om en eventuel kirkes skæbne vides intet.

Arkæologiske undersøgelser. I forbindelse med nedrivningen af den tidligere bispegård (opført 1804) un-

dersøgte C. M. Smidt oktober 1915 en kælder med to store hvælvede rum (fig. 2), jfr. ndf. Ved udgravningen af fundamentet til ejendommen Klaregade 27 (matr. 607 n) fremdroges 1929 godt 1 m under jorden en nord-sydgående murets mur, forløbende vinkelret på endegavlen af ejendommen Klaregade 25 (matr. 607 h) ca. 7 m mod syd og i en afstand af ca. 2,40 m fra den nuværende Klaregades fortov. For enden af muren og vinkelret på denne påvistes endnu en murstrækning. I den førstnævnte mur, der var 73 cm tyk, var en tilmuret døråbning. I en afstand af et par meter bag ved denne, dvs. vel vest herfor, fandtes i ca. 1 meters dybde mindst fem skeletter, hvis køn dog ikke blev fastslået.¹⁵

Beliggenhed og udstrækning. S. Clare kloster har været placeret i den sydvestlige del af den middelalderlige by på det skrånende, til dels vandfyldte terræn mellem byens øst-vestgående hovedfærdselsåre, Vestergade, i nord og åen mod syd. Som nævnt ovf. er klosterområdet grænser mod vest, øst og nord yderligere præciseret 1521. Vestgrænsen udgjordes af byens grav, vel den inderste af de eksisterende mindst to grave mod vest, placeret uden for den indre Vesterport parallelt med det nuværende Holsedore-Smedestræde.¹⁶ I øst strakte området sig til agestrædet mod Munkemølle, vel svarende til det nuværende Munkemøllestræde-Klingenberg, forbindelsesvejen mellem Knudsklosteret og dets mølle.¹⁷ Mod nord er klosterets jorder ikke nået helt op til Vestergade, men kun til Knud Bertelsens gård, vel ved en øst-vestgående gade, svarende til den nuværende S. Anna gade (i Pogestrædes forlængelse) eller den sydligere place-

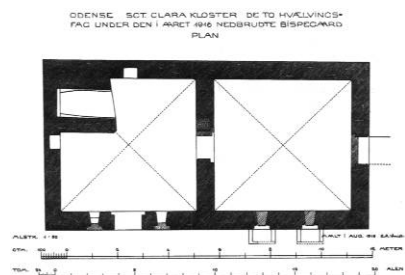

Fig. 2. Plan af den overhvælvede kælder under den 1916 nedrevne bispegård. 1:300. Målt og tegnet af C. M. Smidt august 1916. - *Plan of vaulted basement under the Bishop's Residence, demolished in 1916.*

Fig. 3. Vestre del af overhvælvet kælder, set fra syd. Th. ses gavlen på den bevarede rest af den ældre bispegård. C. M. Smidt fot. 1916. - *Western bays of vaulted basement, seen from the south. To the right is seen the former Bishop's Residence. In the background is the present Residence.*

rede S. Knuds Kirkestærde-Mageløs. En forbindelsesvej fra den daværende Dronningegård til Gråbrødre kloster, omtalt inden for tidsrummet 1504-11, kan være identisk med den senere Klaregade, der på Brauns og Hogenbergs Odenseprospekt 1593 (fig. 1) dog er markeret som et bredt gadeforløb mellem Vestergade og åen.¹⁸

En *muret* afgrænsning af klosteret mod nord («Clare closters mur») er alene nævnt 1584 i forbindelse med Oluf Bagers låsebrev på seks boder og en abildhave, der strakte sig 'langs fra strædet (vel Pogestræde) og ned i syd til denne mur'.¹⁹ Ud fra Brauns og Hogenbergs byprospekt 1593 kunne klosterområdet (benævnt »D. Claræ Coen(obium)«) tolkes som en parcel, vist mellem åen og gaden syd for Vestergade og opdelt i fem mindre områder, afgrænset af både

forskelligartet bebyggelse og hegnsmure. Nord for områdets største bygning (jfr. ndf.) er angivet en port med udgang til Klaregade, vel klosterets hovedport. De indhegnede haver øst for bygningen og vest for det angivne stræde til Munkemølle kunne også have hørt ind under klosterets oprindelige område.

Som nævnt ovf. er en kirkebygning eller et kapel ikke omtalt i kilderne, ej heller inventar herfra.²⁰ Clarissernes usikre stilling efter enkedronning Christines død kan have medført, at de næppe har kastet sig ud i et større byggeri, således som det var tilfældet i det københavnske søsterkloster, opført og indrettet i begyndelsen af 1500'erne (*DK KbhBy* 6, 33f.).

Om placeringen af et eventuelt kirkerum inden for komplekset kan man derfor kun gisne.

Fig. 4. Vestre kælderrum, set mod nordvest. I hjørnet er sekundær hypocaust. C. M. Smidt fot. 1916. - *Western bay of the basement, seen towards the north-west. In the corner is a secondary hypocaust.*

Af de på 1593-prospektet synlige bygninger (fig. 1) kan kun det grundmurede hus, der lå med østgavlen ud mod Klaregade regnes for klosterets hovedbygning. Huset var tydeligvis opført i to dele, hvoraf den vestre må være identisk med en bygning, indeholdende den endnu bevarede kælder, mens den østre, formentlig senere tilføjede del,²¹ muligvis kan være en lille, klosteret tilhørende *kirke(?)*.²²

Kælderbygningens bevarede murværk er opført af munkesten i polsk skifte under tydelig hensyntagen til det mod syd skrånende terræn, idet sydsiden er udformet som facade med vinduer og dør, mens nordsiden formentlig fra opførelsen var jorddækket. Bygningens to rum overdækkes af karakteristiske ribbeløse krydshvælv;²³ i det vestre er senere indbygget en hypocaust til opvarmning af de øvre, nu forsvundne rum i huset (fig. 4). Denne bygning er sandsynligvis det 1509 af dronning Christine opførte nye hus.²⁴

Fund af skeletter inden for den gamle bispegårds område, sydøst for den formodede Dronningegård (jfr. ovf.) og inden for et af mure afgrænset areal kunne da tolkes som vidnesbyrd om en *kirkegård*, hvor disse kisteløse begravelser kunne have været placeret umiddelbart syd for en tilhørende kirkebygning, snarere end som reminiscenser af begravelser inde i en kirke.

KILDER OG HENVISNINGER

Nationalmuseet. *Top. ark.* Indb. ved C. M. Smidt, 8. nov. 1915 og februar 1925.

Møntergården, Odense. Indb. ved tømrermester A. Holm (11/1929).

Tegninger: *Nationalmuseet*: Opmålinger ved C. M. Smidt 1915 og 1925.

Litteratur: Johs. Lindbæk, *De danske Franciskanerklostre*, Kbh. 1914. - Vilh. Lorenzen, *De danske Franciskanerklostres Bygningshistorie*, Kbh. 1914. - J. Nybo Rasmussen, »Die Klara-Schwester im Norden Europas«, *Wissenschaft und Weisheit* 47, 1984, 63-68.

Redaktion ved Birgitte Bøggild Johannsen og Mogens Vedsø, afsluttet juni 2000.

NOTER

¹ *ActaPont* VI, nr. 4683.

² Peder Olsen hævdede i sin franciskanerkrønike, at dronningen endog, hvis hun havde overlevet nonnerne officielle indtræden i klosteret, selv ville have anlagt ordensdragten, jfr. M. Cl. Gertz (udg.), *Scriptores Minores historiae danicae* II, Kbh. 1922, 304.

³ *ActaPont* nr. 4681. Jfr. Lucas Wadding, *Annales Minorum*, XVI, Rom 1736, 498 med den fulde ordlyd.

⁴ Jfr. *ActaPont* nr. 3564 og *Annales Minorum* (note 3) XV, 540. Her nævnes dog også indretningen af en kirkegård. Om Claraordenens danske klostre i øvrigt, jfr. J. Nybo Rasmussen, »Die Klara-Schwester im Norden Europas«, *Wissenschaft und Weisheit* 47, 1984, 63-68.

⁵ RA. *Christian II's ark.* (Münchensaml.), H 29,5. At brevet antagelig alene er et udkast til stadfæstelsen, som anført i Emilie Andersen, *München-Samlingen*, (Vejledende Arkivregistraturer XV), Kbh. 1969, 88f. bekræftes ndf.

⁶ *Scriptores minores* (note 2) 304.

⁷ *SuhmSaml* II,2, 1782, 57f.

⁸ RA. *Christian II's ark.* (Münchensaml.) H 29,7, brev af 5. febr. 1526. Jfr. også breve af 19. marts 1523 og 30. maj 1527, smst. H 29,6 og 29,8 samt ndf.

⁹ RA. *Christian II's ark.* (Münchensaml.) H 29,8, brev af 30. maj 1527. Trykt i C. F. Allen, *Breve og Aktstykker til Oplysning af Christian den Andens og Frederik den Førstes Historie* I, Kbh. 1854, nr. 226.

¹⁰ Jfr. også brev af 19. marts 1523, RA. *Christian II's ark.* (Münchensaml.) H 29,6.

¹¹ *Frederik I.s Registranter* 462. Jfr. også Johs. Lindbæk, *De danske Franciskanerklostre*, Kbh. 1914, 256.

¹² »Hr. Mogens Bildes testamente. 1537«, *DaMag* VI, 1752, 51.

¹³ *DaKirkelove* I, 125f.; *Kirkeordinansen 1537/39*, udg. Martin Schwarz Lausten, Kbh. 1989, 139f., 237-39.

¹⁴ *DaKirkelove* I, 17-19. Omtalen af clarissernes rømning 1538 findes også i Jens Andersen Beldenaks *†epitafium*, der nævnedes, hvordan clarisserne løb fra deres løfte og frivilligt rømmede bygningen, der helt og holdent blev overladt til gejstligheden til sit oprindelige brug, jfr. s. 792, 794-95 og 944 note 282.

¹⁵ Indb. og skitse ved tømrermester A. Holm 1929 samt fotografi, Møntergården (11/1929). Fundet er endvidere omtalt i *Fyns Tidende* og *Fyns Venstreblad* 6. april 1929. Indb. og artiklen i *Fyns Tidende* omtaler kun fem skeletter, mens *Fyns Venstreblad*, der refererer Møntergårdens museumsinspektør Chr. Petersen (som dog ikke overværede undersøgelsen personligt), nævner fem eller seks skeletter.

¹⁶ Jfr. Christensen, *Middelalderbyen* 38ff., 64. Omtalen af 'en klosters have' mellem Holsedorestræde og åen vest for S. Clare kloster, jfr. *ÆldDaArkReg* V,1, 185, tyder på, at betegnelsen i middelalderen sigtede til en øst-vestgående gade, parallel med åen.

¹⁷ Jfr. Christensen, *Middelalderbyen* 63f. Det er således ikke korrekt, når det heri hævdes (64), at denne strækning ikke er omtalt i middelalderen.

¹⁸ Jfr. også Christensen, *Middelalderbyen* 64.

¹⁹ G. L. Wad, »Til Oluf Baggers og hans Slægts Historie«, *FyFort* IV, 28.

²⁰ En lille senmiddelalderlig klokke, 36 cm i tv. og antagelig oprindelig beregnet som messeklodde, er 1916 overført til Fyns Stiftsmuseum (Møntergården, inv.nr. F869) fra Bispegården, hvor den havde været benyttet ved slagværket i et ur. Klokkeren, der øverst på halsen har en vanskeligt tydbar reliefminuskelindskrift (»q i m a p l e i«, muligvis for »ielp maria«), har dog ingen sikker proveniens fra S. Clare klosterkirke, selvom denne som nævnt ovf. havde ret til at lade opsætte en klokke.

²¹ I forbindelse med C. M. Smidts undersøgelser 1915 synes det godtgjort, at kælderbygningen næppe havde strakt sig længere mod øst. Heraffølger, at den østre bygningsdel næppe har haft kælder, ligesom det er mest sandsynligt, at den var en senere tilføjelse til vesthuset.

²² For dette taler dels dens orientering (øst-vest), dels dens beliggenhed i forhold til det af skeletfundene antydede kirkegårdsområde. Dette må være anlagt i tilknytning til en eventuel kirke, der altså med størst sandsynlighed skal søges nord eller syd herfor.

²³ Disse har stor lighed med grathvælv, men er teknisk set opmurede som ribbehvælv med fire separate kuplede kapper.

²⁴ *Dronning Christine* 336, sml. Anemette S. Christensen, »Middelalderlige stenhus i Odense«, *hikuin* 13, 1987, 99.

†ST. CLARE'S CONVENT CHURCH

ENGLISH SUMMARY

On 25. February 1519 Dowager Queen Christine received papal consent to establish a convent for the order of St. Clare in Odense, in a building ("certa domo") which belonged to Christian II. On 27. December 1521 a preliminary affirmation ratified the order's claim to the land on which the convent stood, including the so-called Dronningegård (Queen's manor). On 21. September 1522 the nuns moved into the convent. Their title right, however, does not appear to have been fully ratified by the king and apparently even not in 1527. Over this period, too, the nuns continually bewailed their poverty.

The nunnery was dissolved only a couple of years after the Reformation was brought into

effect in Denmark. By September 1538 the nuns had left the place. The property became the residence of the superintendent and four others. No mention is made in the sources of the fate of an eventual church and its furniture.

The *situation and boundaries* of St. Clare's convent are relatively well recorded, both on the basis of contemporary records and from Braunius' Odense prospect from 1593. The convent was situated in the south-west part of the medieval town on sloping ground between Odense's principal east-west thoroughfare, Vestergade in the north and the river to the south. The town ditch marked the plot's western limits, whereas the area to the east extended to the wagon road towards Munkemølle, presumably

what is now Munkemøllestræde-Klingenberg. In 1929 a wall running north/south came to light south of the property Klaregade 25 (title no. 607h). The length of wall amounted to 7 metres, it contained a walled up doorway, and at right-angles to it there was a fragment of masonry extending east/west which could well be interpreted as part of the boundary wall of the convent site.

The exact position of the *church* (or chapel) within the complex is not known. It may have been arranged in one of the existing rooms in the original Dronningegård (later Bispegård), which was not pulled down until 1804. Two

surviving rooms in the then cellar storey had characteristic ribless groined vaults; a later hypocaust had been built into the west room in order to heat the other, now non-existent rooms in the building. This building is probably the one built by Queen Christine in 1509. The church may possibly be identical with the low narrow annex added to the east gable of the commanding building shown in Braun and Hogenberg's prospect of 1593. In 1929 the remains of at least five skeletons (gender not known) recovered west of the north/south wall might thus suggest that the convent *cemetery* had been situated south of the church itself.